

jelenlegi módját illeti, szintén nem szívesen látnám, ha gyökeres változáson menne át. Ez a kiválogató-rendszernek olyan formáját tünteti fel, amelynek párja az egész föld kerekiségén nem található. Ha mégis van valami kívánságom e téren, az az, hogy az idegen nyelvek nagyobb fokú méltánylásban részesüljenek. A tanítóképző-tanár (tanító) idegen nyelvek nélkül is jó szakember lehet, de egyetemesebb világnézetre idegen nyelvek birtoka nélkül nem juthat. Pedig a tanítók tanítójában ennek is meg kell lennie.

A különböző fokú iskoláknak egymáshoz való viszonyára még most is sok megszívlelendő útmutatást nyújt az Egyesült-Államok tízes bizottságának jelentése.

(Kispest.)

Somogyi Géza.

Háborús pedagógia.

Háborúk — sajnos — a multban is gyakran sújtották az emberiséget, a nevelés történetéből azonban nem derül ki, hogy a nevelésről való elmékedések régebben is hozzakapcsolódtak volna az épen akkor dúló háborúkhöz. Úgy látszik, a háborús pedagógia a mi korunknak s ennek a mirajtunk végig viharzott háborújának a szülöttje. Csábító feladat volna kinyomozni, mik az okai ennek a sajátos jelenségnek, miért nem szövődtek bele a korábban lezajlott háborúk az egykorú pedagógusok gondolatvilágába, s miért hozott létre a négy évnél is tovább pusztító világháború annyi meglepő, új dolgon kívül háborús pedagógiát is. Ámde ez a vizsgálódás egyfelől nagyon messzire vinne, másfelől csak kisebb részben volna neveléstudományi érdekű. Értjük be azért itt azzal a megállapítással, hogy e háború alatt a nevelésügyi elmékedők nagyrészt a háború szemüvegén keresztül nézték a nevelésnek számos kérdését. Bizonyos, hogy ez a szemüveg nagyon sokszor torzított, s épen nem segítette elő a tisztánlátást; de bár a háborús pedagógia sok idétlen gondolatot felvetett s nem egy selejtes művet termelt, olyan termékei is vannak, amelyek megkívánják, hogy komoly figyelemre méltassuk őket.

Különösen érdekelhet bennünket az a kérdés, milyen neveléstan eszméket hirdettek a háború folyamán a németek, volt szövetségeseink közül azok, akiknek fejlett közművelődésével mindig szoros kapcsolatot tartottunk fenn.

Ha erre a kérdésre feleletet keresve a német háborús pedagógiai irodalomban búvárkodunk,¹ mindjárt szemünkbe ötlük a németeknek

¹ E közleménynek alapjául a német háborús pedagógiának két számottevő terméke szolgált: *Wilhelm Schremmer, Die deutsche Schule*

az a nagyon tiszteletreméltó vonása, hogy a háborúból is okulni akarnak. Tanulásokot vonnak le belőle minden téren és minden vonatkozásban, a nevelést sem véve ki. Felteszik ezt a kérdést: Mit mutatnak a háborús tapasztalatok? Jó-e a mostani iskolarendszer vagy nem? Szükség van-e változtatásokra s ha szükség van, miben álljanak ezek a változtatások?

Természetes, hogy az elmélkedők nem egészen egybehangozóan felelnek ezekre a kérdésekre. Némelyek szerint gyökeres változtatások szükségesek. A német iskolának egészen új ösvényre kell térnie s csupán az életben felhasználható dolgokat kell tanítania. Mások viszont úgy vélekednek, hogy a háború tapasztalatai nem tesznek szükségessé nagyszabású tanügyi újításokat. Meg lehet tartani a mai iskolarendszernek történeti úton keletkezett alapját, csak a tanításnak a célján és módszerén kell változtatni, ahol éppen szükségesnek mutatkozik. Azt tehát senki sem mondja, hogy nincs semmi javítanivaló. Még az óvatosak, a régihez ragaszkodók is belátják, hogy a háború

auf deutscher Grundlage. Schulwissenschaftlicher Verlag A. Haase, Leipzig, 1916. (IV+171 l.) és Die deutsche höhere Schule nach dem Weltkrieg. Beiträge zur Frage der Weiterentwicklung des höheren Schulwesens gesammelt von Dr. J. Norrenberg. Druck u. Verlag von B. G. Teubner in Leipzig u. Berlin, 1916. (VIII+275 l.) Schremmer könyve, egy írónak a műve lévén, azzal az előnnyel dicsekedhetik a másikkal szemben, hogy egységes felfogás vonul rajta végig. Egyébiránt duzzad a német önértéztől s meg kell róla mondani, hogy elfogult, egyoldalú, túlzó német könyv. Helyenként ki-kicsap belőle a háborús gyűlölet lángja. Böbeszédűsége sem válik javára. A Norrenberg szerkesztette, egészben véve tartalmasabb mű — mint a szerkesztő is jelzi a kötet elején — előre megállapított elvek és tervek nélkül írott értekezéseknek a gyűjteménye, mind szakemberek, részben jól ismert nevű, elsőrendű szakemberek tollából. A cikkek a dolog természeténél fogva nagyon különböző értékűek; képviselve van köztük a már szinte pedagógiai fecsegés számba menő könnyed elmefuttatástól kezdve a komoly tanulmányig az értekezés műfajának csaknem valamennyi minőségi foka. Minthogy az írók mind a maguk egyéni nézeteit fejezik ki, nincs egység a könyvben; sok benne az eltérés, az ellenmondás, sőt a homlokegyenest ellenkező vélemények sem ritkák. Viszont azonban meglepően sok az egyező, Schremmer művében is fellelhető gondolat, kétségbevonhatatlan jelöl annak, hogy a német neveléstani írók körében már kialakult valamilyen egységes háborús pedagógiai közvélemény. Norrenberg gyűjteményes munkájáról sem lehet elhallgatni, hogy némely cikke nagyon harcias, gyűlölködő hangú, sőt a politika terére is át-átsikló. Néhol visszatetsző módon jelentkezik benne a nemzeti büszkeség, a saját nemzetük kiválóságának érzése s minden más nemzetnek föléje helyezése.

nehéz évei alatt kitűnt a mai iskolának egynémely hiánya, s javaslatokat tesznek e hiányok pótlására.

Hogy hol van e hiányoknak fő forrása, azt teljes egyértelműséggel a következőkben jelölik meg: A német nép eddig elhanyagolta saját nyelvét, irodalmát, művészetét, történetét, földrajzát. Tetszeni akart az idegeneknek. Az idegen nyelvekért, költészetért, művészetért rajongott, az idegent utánozta mindenben, és most megvetik azok, akiket mintaképül választott, mert az utánzóknak mindig megvetés az osztályrészük. A háború azonban felszabadította a német népet az idegenimádás békájából, lelohasztotta az idegen dolgok iránti lelkesedését, megszüntette önmaga iránti közönyét. Most, hogy mindenfelől ellenség környezi és magára van hagyva, a németség magára eszmélt, megismerte saját magát, tudatára ébredt saját erejének és értékének, s felébredt benne a nemzeti büszkeség, önérték és önbecsülés.

Már ebből is láthatjuk, hogy a kérdésnek a gyökere tulajdonképpen a nemzeti műveltség és az idegen műveltség viszonyában rejlik. E viszonyra nézve azonban nagyon megoszlanak a felfogások. Akiket a háború megfosztott józanságuktól, késhegyig menő harcot hirdetnek a nyugati népek műveltsége ellen. Azt szeretnék, ha a német műveltség a büszkeség kínai falával elzárná magát az idegen műveltség hatása elől. Azt állítják, a háború megmutatta, hogy abban az eddig nagyon felmagasztalt és nagyra tartott nyugati műveltségben milyen kevés az erkölcs. Le akarják tehát vonni a következményt: el kell fordulni az angol-francia műveltségtől, s vissza kell térni a nemzeti műveltségnek tiszta forrásvizéhez. A higgadtabbak persze másként ítélnék. Úgy gondolják, hogy a jövőben is foglalkozni kell más népek műveltségével, nyelvével, irodalmával, művészetével, még az ellenségével is, nemcsak azért, mert sokat lehet tanulni tőlük, hanem azért is, mert szellemi elszegényedéssel járna, ha a nemzet a túlzók szavára hallgatna ebben a kérdésben. Ha a műveltségnek nemzeti jellegűnek kell is lennie, ebből még nem következik, hogy mindent meg kell vetni és le kell kicsinyelni, ami idegen; sőt inkább ami emberi szempontból értékes, meg kell becsülni és fel kell használni, akárhol található, vagyis a szellemi kapcsolatot ezután is fenn kell tartani még az ellenséges népekkel is.

Csak ezen az alapon lehet eldönteni ezt a másik, szorosan ideartozó kérdést: Milyen legyen a háború után a német iskola, hogyan kell megszervezni a jövő iskoláját? Akik erre a kérdésre a fegyverek zajában felelni próbáltak, kivétel nélkül egy csapáson járnak: német nemzeti, hazafias nevelést és iskolát sürgetnek mindnyájan. Bizonyára nem merné senki azt állítani, hogy a német iskola eddig nem volt

német nemzeti és hazafias, most azonban azt kívánják tőle, hogy még németebb legyen, még jobban uralkodjék benne a nemzeti szellem. Német embereket akarnak nevelni s nem akarják kergetni az általános emberképzés ábrándját, mert általános ember — így mondják — sohasem volt és nem is lehet. A háború nagyon megerősítette a nemzeti érzést, a német államiság, a nemzeti egység érzését, s ezzel vág össze az a nevelésügyi kívánság, hogy nemzeti egység legyen az oktatásban is. Eszerint a németség, a hazai föld és nép ismeretére kell fordítani a legnagyobb gondot; a nemzet multjának és jelenének, a nemzeti életnek és szellemnek, a nemzeti nyelvnek, irodalomnak, művészetnek tanulmányozásába jobban bele kell merülni, mint eddig, vagyis jobban érvényesülniök kell a nemzeti tantárgyaknak. Ez a fő gondolat ismétlődik a háborús pedagógusok értekezéseiben mindenütt. Közös jelszavuk: Csak a nemzeti sajátságoknak erősebb kifejlesztésével lehet a nemzeti közművelődés épületét felépíteni, nem az idegen műveltség utánzásával. Becsüljük meg tehát és gondozzuk nemzeti értékeinket, a tudományban, művészetben, szokásokban, erkölcsökben, vallásban, nyelvben, észjárásban rejlő nemzeti értékeket, s ez az alapelv legyen irányadó a jövő iskolájának megszervezésében is.¹

Ami a részleteket illeti, sok a vélemény és a terv,² de egyben

¹ Schremmer még a német írást sem akarja elengedni. Szébbnek, világosabbnak tartja a latin írásnál, sőt annyira megy túlzott hazafias hevében, hogy a francia idézetet is gót betűkkel írja át könyvének 132. lapján!

² Például Schremmer elég bonyolult iskolaszervezeti javaslatának lényege a következő: A közoktatás intézményeinek alapja volna a hatosztályos általános népiskola. Erre épülne a négy osztályú közép- vagy reál- vagy középfokú szakiskola. Csak egy idegen nyelv lenne kötelező benne. Betetőznék az egészet a főreáliskolának, a gimnáziumnak és reál-gimnáziumnak két osztálya. A középső fokon már az alsóbb osztályokban kettéágazna az iskola nyelvi, irodalmi, művészeti és mennyiségtan-termesztudományi irányra. Érdemes még kiemelni a Norrenberg szerkesztette műből dr. A. Fischer tervezetét. Eszerint a középiskolai tanulmányok be rendezésében a szakszerűség elvének feltétlenül érvényesülni kell annyiban, hogy a középiskola készítsen elő bizonyos szakcsoportokra, ha nem is meghatározott szakokra. Úgy gondolja Fischer, hogy a német nemzeti műveltség közös alapján a következő elágazásokat kellene életbe léptetni: 1. A leendő nyelvészek, történettanárok és tudósok s más rokon hivatásokra készülők a közös német műveltségen kívül tanulnának görögöt, latint, franciát, angolt. 2. A műszaki pályára készülők, a leendő számtan-tanárok, mérnökök, statisztikusok mennyiségtannal és természet tudományi tárgyakkal foglalkoznának behatóbban. 3. A majdani erdészek, nemzet-

mindenki egyetért. Kívánják a német műveltségnek nemzeti alapvetését; valóban német iskolát kívánnak, olyat, mely német művelődési javakkal neveli az ifjúságot. Ebben az iskolában a német műveltségnek, a német nemzeti tantárgyaknak kell az oktatás középpontjában állaniok. Elsősorban tehát a német nyelvnek és irodalomnak. Ez legyen a jövő német iskolájának legfontosabb s ennél fogva legnagyobb heti óraszámában is tanított tárgya. Hasonló fontosságot tulajdonítanak a nemzeti műveltség másik két alappilléreinek: a hazai történetnek és földrajznak. Ezeknek a tárgyaknak heti óraszámát szintén szaporítani akarják s azt kívánják, hogy a történeti oktatásban a nemzeti öntudat erősítése, az állami élet iránti érzék fejlesztése végett az állampolgári nevelés szempontjainak és követelményeinek kell érvényesülniök. Sokan hangsúlyozzák a német művészetnek az iskolában való felkarolását. Schremmer még német néprajzot is kíván legalább heti egy órában, valamint a nyelvjárásokkal való külön beható foglalkozást is sürgeti. Azt óhajtják, hogy a jövő iskolájában minden tárgy a nemzeti gondolat szolgálatában álljon. Az irodalomból a nemzeties szellemű költők, történetírók, szónokok műveit kell olvastatni. A vallási oktatás fejtse ki az állam iránti kötelességeket. A történeti és földrajzi oktatásban a németiséget kell a középpontba helyezni s az idegen népeket és országokat aszerint megítélni, milyen vonatkozásban vannak a német néppel. A földrajz elsősorban emberföldrajz legyen, a gazdasági és társadalmi viszonyokkal foglalkozzék. A számtan a nemzetnek politikai és gazdasági életéből vegye feladatait. Még az idegennyelvi órát is német szellemnek kell áthatnia, tehát az idegennyelvi olvasmányok is német nemzeti szempont szerint legyenek kiszemelve. Egyáltalában minden óra német óra legyen ne csak nyelvi tekintetben, hanem annyiban is, hogy fokozza a nemzeti érzést, fejlessze a német öntudatot.

Kétségkívül a nemzeti szellemnek ebből a háború alatti megizmosodásából magyarázódik az idegen nyelvek tudásának kevesebbre becsülése. Egyre többen vallják azt a felfogást, hogy a tárgyi szakoknak nagyobb a művelő értékük, mint az idegen nyelveknek, ennél fogva sürgetik az idegennyelvi oktatásnak szűkebb keretek közé szorí-

gazdászok, biológusok a természettudományi műveltségnek ismét más változatát sajátítanak el alaposabban. 4. Végül a kereskedők tisztán gyakorlati nyelvismereteket szeretnének és kereskedelmi tárgyakat tanulnának. Így a középiskola nem készítené elő pl. a gépészmérnöki pályára, de előkészítené a mennyiség-tani, természettani, műszaki pályákra általában. Ilyen módon próbálná enyhíteni Fischer a határozotti szakiskola s az általános nevelőiskola közötti éles ellentétet.

tását. Úgy okoskodnak, hogy ha eddig — elég helytelenül — az idegen nyelvek tudásán mértük a műveltséget, ezután az anyanyelvnek alapos ismeretét kell majd a nemzeti műveltség ismerető jelének tekintenünk. Most a külföldimádás sajnálatos következményeképpen az idegen nyelvek foglalják el a fő helyet iskolai tanításunkban, s az idegen nyelveknek ez a dédelgető felkarolása okozza a középiskolai tanulóknak szellemi megterhelését. Vannak, akik azt kívánják, hogy csupán *egy* idegen nyelv legyen kötelező a középiskolában, de még ebben az egy idegen nyelvben elért eredmény se legyen hatással a tanulónak felsőbb osztályba való fellépésére, mert a tapasztalás szerint sok tanulónak nincs az idegen nyelvekhez semmi tehetsége. Igaz viszont, azoknak a száma sem megvetendő, akik arra hivatkoznak, hogy az idegen nyelveknek s általuk az idegen műveltségnek ismeretére a háború után még nagyobb szükség lesz, mint eddig volt.¹

A nemzeti szellemen kívül, de vele szoros kapcsolatban, kívánna továbbá a háborús pedagógia szóvivői több férfiaságot az iskolai nevelésben, kevesebb érzelgősséget, gondosabb jellemfejlesztést, rendet, fegyelmet, a tanuló részéről engedelmességet, tekintélytisztelést, pontosságot, megbízhatóságot, kitartást, szorgalmat, közérdek iránti érzéket s legeslegfőképpen kötelességteljesítést. Szóval sürgetik mindazoknak a «német» tulajdonságoknak ápolását, melyek a háborúban is értékeseknek mutatkoztak és így a németiségnek jövője szempontjából is kívánatosaknak látszanak.

Van még egy pont, amiben a háborús pedagógia művelői valamennyien megegyeznek: a testi nevelés újjászervezésének halaszt-hatatlansága. A háború ugyanis öszerintük arra is int, hogy a szellemi nevelés semmit sem ér, ha elhanyagoljuk a testi nevelést. Már pedig ma — úgy mondják — a testi nevelés el van hanyagolva. Az iskola eddig csak az elmét művelte, pedig a testet is ápolni, fejleszteni kell, mert a háború tanulsága szerint testi erő, épség, testi derékség nélkül hiábavaló a népnek minden akarata és észbeli tehetsége. Mint-hogy tehát testünk művelése nemzeti kötelességünk, a háború után

¹ Schremmer a francia helyett az angolt tenné meg kötelezőnek (ebben a nézetben egyébként nem sokan osztóznak), a klasszikus nyelvek tanítását pedig tisztán az egyetemre korlátozná (ez is meglehetősen el-szigetelt álláspont). — Itt kell megemlékezni arról is, hogy a háborúban új erőre kapott nemzeti érzés újra felszította a felesleges idegen szavak kerülésére, a nyelvtisztaságra törekvő mozgalomnak hamu alatt lappangó zsaránokát. Nekünk azonban rokonszenvesebb, ha ez a különben minden nyelvben teljesen jogos és csak helyeselnivaló mozgalom nem fűződik hozzá a háborúhoz és így nem keveredik bele az idegengyűlölet tudomány-ellenes mellékze.

több időt és gondot kell fordítani a testi nevelésre. A hazának edzett, kemény nemzedékre van szüksége, férfias, tette kész nemzedékre, mert tettek mozgatják a világot s az elpuhult népnek a sorsa meg van pecsételve. Annál fontosabb a tervszerű és körültekintő testi nevelésről való gondoskodás, mert az iskolabajlás a naponként 5—6 órai padban ülés miatt magában véve is ártalmas a gyermek egészségére. A jó testi neveléshez sok minden szükséges: tisztaság, észszerű ruházkodás, különféle testi munka s változatos torna és játék, kirándulásokkal kapcsolatban. A fő elv legyen: Ki a szabadba, a természetbe! Hetenként három tornaórát általában elegendőnek tartanak, ezenkívül azonban szükségesnek vélnék minden osztálynak hetenként egy-egy játékdélutánt s az Obertertiától kezdve felfelé minden két hétben egy-egy egész játszónapot. Az egészségügyi ismeretek tanításával is párosuló ilyen okszerű testi neveléssel aztán — úgy hiszik — el lehet érni a nemzetnek jövője érdekében oly fontos végcél: hogy a felnevelt német ifjúságból egészséges, erős, vidám nemzedék legyen.

A testi neveléssel kapcsolatban nagyon időszerűvé tette a háború azt a kérdést, átvegye-e az iskola a katonai gyakorlatokat s mennyiben részesítsük az ifjúságot katonai kiképzésben. Sokunk öröme még a háborús pedagógiai irodalom tollforgatói között sem mindig találkozunk azzal az ellenszenves háborús irányzattal, mely kaszárnyává akarja átalakítani az iskolát. Bár kellenél többben ábrándoznak az ifjúságnak katonai kiképzéséről, a pedagógusok jobbra elvből ellenzik az iskoláknak elkatonásítását, a sok tekintetben kifogásolható ifjúsági katonásdit. Csak helyeselni tudjuk, hogy ki akarnak rekesztöni az ifjúság testi neveléséből minden katonai vonást, s megnyugvással látjuk, hogy azokkal a kiváló német katonai szaktekin-télyekkel tartanak, akik már a háború előtt úgy nyilatkoztak, neveljen csak az iskola erős, egészséges, ügyes, bátor, kitartó, erős akaratú ifjúságot, a szakszerű katonai kiképzést pedig bizza rá a hadseregre. Nagy szerencséje a nevelésnek, hogy a róla elmélkedők ilyen döntő tekintélyi érvekre hivatkozhatnak e kérdés taglalásában.

Amit itt elmondtunk, abból nem nehéz megállapítani, hogy az egész német háborús pedagógia a nemzeti eszméből táplálkozik. Ez a nemzetiesség nemcsak a nemzeti tárgyaknak homloktérbe tolásában s az idegen nyelveknek hátraszorításában nyilvánul, hanem abban is, hogy például a vallási oktatásról szóltukban a két nagy német keresztény felekezet képviselői a nemzeti egység megóvásának célzatával hirdetik a felekezeti türelmet, a más hitűek megbecsülését. A német népnek a jövője lebeg a mennyiségtan és a természettudományok tanárainak szeme előtt is, mikor azt hangoztatják, hogy e tárgyak

tanításában jobban érvényesíteni kell az ismereteknek gyakorlati alkalmazását, mert a háború megmutatta, hogy a jövő küzdelmeiben csak az a nép fogja megállni a helyét, mely a mennyiségtan és a természettudományok elvont törvényeit fel tudja használni a maga boldogulására s versenytársainak túlszárnyalására. Ha abban a reményben ringatjuk magunkat, hátha ez a háború volt a népeknek utolsó háborúja, a véres erőszaknak utolsó szóhoz-jutása, — ha nem tudunk és nem akarunk lemondani arról a szép hitünkről, hogy egyszer csak mégis eljön majd a jog uralmának országa, nem sok vigasztalót találhatunk a német háborús pedagógiának abban a felfogásában, mely hiú ábrándnak tartja az örök békébe, a népeknek tartós kibékülésébe vetett hitet, s ebbeli meggyőződésében máris készülni akar az elkövetkező újabb mérkőzésre, ezért a természettani és vegytani órákon részletesen meg akarja beszélni a háborúnak műszaki eszközeit, romboló szerszámait és gyilkoló gépeit, sőt attól a gondolattól sem riad vissza, hogy közvetlenül a háborús célok szolgálatába fogja a leányiskolákat!

Bizonyára nem kívánatos, hogy a nevelésről való gondoskodás ebbe a harcias irányba terelődjék, azonban a nemzeti műveltséget alapul vevő, nemzeti szellemű és nemzeti tartalmú neveléssel szemben nemcsak ellenvetésünk nem lehet, hanem a nevelésnek más helyes irányát, mindaddig, míg az emberiség nemzetekre tagozódik, nem is tudjuk elképzelni, feltéve, hogy ez a nemzeti irány nem fajul elfogult nemzetieskedéssé s az idegennyűlötnek minden salakjától megtisztítva jelentkezik. Ebben a kifogás alá nem eső alakjában se nem új előttünk, se nem idegen nekünk. Újabb közművelődési politikánknak a tantervekben kifejeződő iránya mindig ez volt: nemzeti műveltség belekapcsolva az egyetemes emberi művelődésbe. Erről a csapásról ma, a háborúnak valóságos vagy csupán vélt tanulságai alapján sincs okunk letérni. A német háborús pedagógia nagyon kicsiszolta az éremnek egyik oldalát, azt, amelyik a nemzetiesség veretét mutatja, s ezt tartja a maga népe elé lelkes szívóssággal. Mi azonban úgy érezzük, nekünk ezen kívül még az is kötelességünk, hogy épen oly erősen kifényesítsük az éremnek másik oldalát is, vagyis hogy a nemzeti műveltség fogalmát kiegészítsük az általános emberi művelődés fogalmával. Legyen mindenütt sajátos, erős, egyéni színű nemzeti műveltség, de nem idegenül magába zárkozva vagy épen ellenséges indulattal farkasszemet nézve minden egyéb műveltséggel, hanem testvéri megértéssel belesimulva az egyetemes emberi művelődésnek nagy egészébe.

Nagy József Béla.